

§ 33.
ΤΟ ΠΡΟΣΩΠΟ:
Ο ΠΥΡΗΝΑΣ ΤΟΥ ΑΣΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ

I. Ο άνθρωπος ως υποκείμενο δικαίου	295
1. Η ικανότητα δικαίου	295
2. Αρχή και τέλος της ζωής του ανθρώπου	296
3. Η εξατομίκευση του προσώπου	298
4. Η ικανότητα για δικαιοπραξία	302
II. Η προσωπικότητα και η προστασία της	305
1. Έννοια και δικαιούχοι	305
2. Εκδηλώσεις του δικαιώματος της προσωπικότητας	305
3. Προσβολή και προστασία του δικαιώματος της προσωπικότητας	307

I. Ο άνθρωπος ως υποκείμενο δικαίου

1. Η ικανότητα δικαίου

Υποκείμενο του αστικού δικαίου είναι ο άνθρωπος, το πρόσωπο. Αυτό σημαίνει ότι (μόνο) στον άνθρωπο απονέμει ο νόμος δικαιώματα και υποχρεώσεις. Αυτή την ικανότητα, να αποκτά κανείς δικαιώματα και υποχρεώσεις, την ονομάζουμε *ικανότητα δικαίου*. Εκτός από τον άνθρωπο, ικανότητα δικαίου έχουν και τα νομικά πρόσωπα (σωματεία, εταιρείες κλπ.). Για να διακρίνεται από τα νομικά πρόσωπα, ο άνθρωπος αποκαλείται συχνά και *φυσικό πρόσωπο*.

Ακριβέστερα, ο άνθρωπος δεν είναι μόνο φορέας δικαιωμάτων και υποχρεώσεων· είναι και φορέας αναγνωριζόμενων από το δίκαιο ελευθεριών (ελευθερία να καταρτίζει ή να μην καταρτίζει δικαιοπραξίες, να συμμετέχει ή να μη συμμετέχει σε σωματεία, να συντάσσει ή να μη συντάσσει διαθήκη κλπ.), έννομων σχέσεων (π.χ. συγγένεια) και καταστάσεων (π.χ. ιθαγένεια, κατοικία). Επομένως, ικανότητα δικαίου είναι εντέλει η ικανότητα να είναι κάποιος φορέας ή υποκείμενο δικαιωμάτων, υποχρεώσεων, έννομων σχέσεων και καταστάσεων.

Ικανότητα δικαίου έχει κάθε άνθρωπος ανεξάρτητα από φύλο, φυλή, χρώμα, ηλικία και θρησκεία. Σε τελευταία ανάλυση, πρόκειται για

έννοια ταυτόσημη με την προσωπικότητα. Αυτή είναι η γενική ικανότητα δικαίου. Εκτός από αυτήν, υπάρχουν όμως και ειδικές ικανότητες δικαίου, δηλαδή ικανότητες να είναι κάποιος υποκείμενο συγκεκριμένων έννομων σχέσεων (ικανότητα γάμου, σύνταξης διαθήκης, υιοθεσίας κλπ.).

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ

- 1) Εάν η Α αφήσει διαθήκη, με την οποία εγκαθιστά ως γενική κληρονόμο της την αγαπημένη της σκυλίτσα «Βίλμα», η διαθήκη θα είναι ανίσχυρη. Τούτο διότι κληρονόμος (= φορέας δικαιωμάτων και υποχρεώσεων από την κληρονομία) μπορεί να είναι μόνον πρόσωπο· όχι και ζώο, το οποίο από άποψη νομική θεωρείται πράγμα.
- 2) Το σωματείο Χ μπορεί να ενοικιάσει ένα κτίριο για τη στέγαση των γραφείων του ή να αγοράσει ένα ακίνητο για την αναψυχή των μελών του (ικανότητα δικαίου). Δεν μπορεί όμως να συντάξει διαθήκη, γιατί η (ειδική) ικανότητα για σύνταξη διαθήκης παρέχεται μόνο στο φυσικό πρόσωπο.

2. Αρχή και τέλος της ζωής του ανθρώπου

Ο άνθρωπος έχει ικανότητα δικαίου σε όλη τη διάρκεια της ζωής του, δηλαδή από τη γέννηση έως τον θάνατό του. Είναι λοιπόν πολύ σημαντικό να γνωρίζουμε πότε ακριβώς ξεκινά και τελειώνει σύμφωνα με τον νόμο η ζωή του ανθρώπου, διότι από τον προσδιορισμό του χρόνου αυτού είναι δυνατό να εξαρτάται πλήθος έννομων συνεπειών.

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ

Κατά τη διάρκεια του τοκετού πεθαίνουν η μητέρα και το παιδί. Αν αυτό συνέβη συγχρόνως, ο θάνατος του παιδιού είναι από άποψη κληρονομικού δικαίου χωρίς σημασία. Αν όμως το παιδί έζησε έστω και για μικρό χρονικό διάστημα μετά τον θάνατο της μητέρας, τότε την κληρονομεί και, αφού πεθάνει, κληρονομείται και το ίδιο. Στην τελευταία περίπτωση η περιουσία της μητέρας επάγεται σε διαφορετικά πρόσωπα απ' ό,τι στην πρώτη περίπτωση.

α) **Η γέννηση:** Σύμφωνα με την ΑΚ 35, «το πρόσωπο αρχίζει να υπάρχει μόλις γεννηθεί ζωντανό». Επομένως, για να αρχίσει να υπάρχει το πρόσωπο, πρέπει να συντρέχουν οι εξής προϋποθέσεις: (α) να υπάρχει τοκετός, δηλαδή αποχωρισμός του νεογνού από το μητρικό σώμα είτε φυσιολογικά είτε με χειρουργική επέμβαση· (β) το νεογέννητο να γεννήθηκε ζωντανό, γεγονός που κρίνεται με βάση τα πορίσματα της

ιατρικής επιστήμης· και (γ) το νεογέννητο πρέπει να έχει ανθρώπινη μορφή, αδιάφορο αν είναι ή όχι βιώσιμο.

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι το έμβρυο, από τη στιγμή της σύλληψής του και για όσο χρόνο παραμένει στη μήτρα (κυοφορούμενος), δεν είναι πρόσωπο. Επομένως, αν «σταματούσε εκεί» η ρύθμιση του νόμου, η προστασία του κυοφορουμένου δεν θα ήταν επαρκής· λ.χ. ο κυοφορούμενος δεν θα μπορούσε να κληρονομήσει τον πατέρα του που πέθανε κατά τη διάρκεια της κυοφορίας. Την παράμετρο αυτή δεν μπορούσε να παραβλέψει ο νομοθέτης, ιδίως σήμερα που οι κυοφορούμενοι γεννιούνται σε μέγιστο ποσοστό ζωντανοί. Για τον λόγο αυτό, ο νόμος προβλέπει ότι ο κυοφορούμενος αποκτά κανονικά τα τυχόν δικαιώματα που του επάγονται κατά τη διάρκεια της κυοφορίας, υπό την προϋπόθεση ότι θα γεννηθεί ζωντανός (βλ. ΑΚ 36). Ως προς τα δικαιώματα αυτά δηλαδή ο κυοφορούμενος θεωρείται *γεννημένος*, παρ' όλο που κατά τη στιγμή που του επάγονται τα δικαιώματα δεν έχει ακόμα γεννηθεί (*πλάσμα δικαίου*).

Η ΑΚ 36 εφαρμόζεται σε όλα τα δικαιώματα, ακόμη και όταν δεν υπάρχει ειδική ρύθμιση στον νόμο, αν και κυρίως αφορά τα κληρονομικά. Ειδικότερα ο κυοφορούμενος μπορεί, εφόσον γεννηθεί ζωντανός: να κληρονομήσει π.χ. τον πατέρα του που πέθανε πριν από τον τοκετό· να ζητήσει αποζημίωση για θανάτωση προσώπου και ικανοποίηση για ψυχική οδύνη, π.χ. από εκείνον που σκότωσε τον πατέρα του· να ζητήσει αποκατάσταση της ζημίας που υπέστη ως έμβρυο, π.χ. από εκείνον που τραυμάτισε την έγκυο μητέρα του, με συνέπεια το παιδί να γεννηθεί με σωματικό ελάττωμα· να ζητήσει την εκπλήρωση παροχής από σύμβαση υπέρ τρίτου (ΑΚ 410 επ.), π.χ. εάν ο πατέρας κατά τη διάρκεια της κυοφορίας άνοιξε υπέρ του παιδιού λογαριασμό σε τράπεζα. Επίσης, στον κυοφορούμενο επάγονται και υποχρεώσεις στις περιπτώσεις που τούτο προβλέπει ειδικά ο νόμος (π.χ. ΑΚ 1711: επαγωγή κληρονομίας).

β) **Ο θάνατος:** Σύμφωνα με την ΑΚ 35 «το πρόσωπο ... παύει να υπάρχει με το θάνατό του». Ο ΑΚ δεν προβλέπει τους όρους υπό τους οποίους πρέπει να θεωρείται ότι επήλθε ο θάνατος. Επομένως, ο θάνατος κρίνεται με βάση τα διδάγματα της ιατρικής επιστήμης. Σήμερα η μάλλον κρατούσα άποψη δέχεται ότι ο θάνατος επέρχεται με την παύση των εγκεφαλικών λειτουργιών.

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ

- 1) Ο Α πεθαίνει σε αυτοκινητικό ατύχημα. Πριν από τον θάνατό του η σύζυγός του Β είχε συλλάβει το τέκνο τους Γ, το οποίο γεννήθηκε επτά μήνες μετά τον θάνατο του Α. Ο Γ έχει κληρονομικό δικαίωμα επί της περιουσίας του Α σαν να ζούσε ήδη κατά τον χρόνο του θανάτου του. Επίσης, έχει δικαίωμα αποζημιώσεως κατά του υπαιτίου του αυτοκινητικού ατυχήματος για τη θανάτωση του Α (ΑΚ 928)· το δικαίωμα αυτό θα ασκήσει βέβαια μέσω του νόμιμου αντιπροσώπου του (της μητέρας του).
- 2) Ο Α μετά από βαρύτατο τραυματισμό σε αυτοκινητικό ατύχημα περιέρχεται σε κώμα και χάνει κάθε επαφή με το περιβάλλον, χωρίς όμως η κατάστασή του αυτή να θεωρείται ανεπανόρθωτη σύμφωνα με τις ιατρικές απόψεις. Εξακολουθούν δε να λειτουργούν η καρδιά και το αναπνευστικό του σύστημα, υποβοηθούμενα από ειδικές συσκευές. Σύμφωνα με τις ιατρικές απόψεις, ο Α εξακολουθεί να θεωρείται ζωντανός και να έχει ικανότητα δικαίου. Επομένως, αν πεθάνει ο πατέρας του, τον κληρονομεί και στη συνέχεια, όταν πεθάνει και ο ίδιος λόγω ανεπανόρθωτης βλάβης του εγκεφαλικού στελέχους, κληρονομείται από τους κληρονόμους του.
- 3) Σε ναυάγιο επιβατηγού πλοίου πεθαίνουν από πνιγμό οι σύζυγοι (Α και Β) και τα δύο παιδιά τους (Γ και Δ), χωρίς να μπορεί να αποδειχθεί ποιος πέθανε έστω και για λίγα λεπτά της ώρας αργότερα από τον άλλο. Σύμφωνα με τον νόμο, αν πέθαναν περισσότεροι του ενός και δεν μπορεί να εξακριβωθεί η σειρά του θανάτου τους, θεωρείται ότι όλοι πέθαναν συγχρόνως· επομένως, κανείς δεν κληρονομεί τον άλλο (τεκμήριο συναποβιώσεως· ΑΚ 38). Κατά τον υπολογισμό των κληρονομικών μερίδων των εγγονιών θα θεωρηθεί, λοιπόν, ότι οι Α, Β, Γ, Δ πέθαναν την ίδια ακριβώς χρονική στιγμή.

3. Η εξατομίκευση του προσώπου

Κάθε φυσικό πρόσωπο έχει ορισμένες ιδιότητες (πραγματικές ή νομικές), οι οποίες χρησιμεύουν στην εξατομίκευσή του, δηλαδή στον προσδιορισμό του και στη διάκρισή του από τους άλλους ανθρώπους. Οι κυριότερες από αυτές είναι οι ακόλουθες:

α) *Το όνομα*: Είναι το κύριο μέσο εξατομίκευσης του προσώπου. Το όνομα πρέπει να αποτελείται τουλάχιστον από το κύριο όνομα (π.χ. Νικόλαος) και το επώνυμο (π.χ. Νικολαΐδης· βλ. και ΑΚ 43 § 2). Με το επώνυμο, το πρόσωπο διακρίνεται από τα μέλη άλλων οικογενειών, ενώ με το κύριο όνομα από τα μέλη της οικογένειάς του. Αν δύο πρόσωπα έχουν το ίδιο κύριο όνομα και επώνυμο, χρησιμοποιείται ως διακριτικό και το πατρώνυμο.

Το κύριο όνομα του τέκνου αποκτάται με ορισμένη πράξη που λέγεται *ονοματοδοσία* και απευθύνεται στον ληξίαρχο. Δικαίωμα να προβεί στην πράξη αυτή έχει αυτός που έχει την επιμέλεια του τέκνου. Συνήθως δικαιούχοι αυτού του δικαιώματος είναι οι δύο γονείς, που ασκούν από κοινού τη γονική μέριμνα (ΑΚ 1510), ή εκείνος από τους δύο γονείς, ο οποίος την ασκεί μόνος του εφόσον αυτή έχει παύσει για τον άλλο. Η επιλογή του κύριου ονόματος είναι κατά βάση ελεύθερη για τους γονείς. Αντίθετα, το τέκνο αποκτά το επώνυμο που προβλέπει ο νόμος (του ενός ή και των δύο γονέων του, ανάλογα με το αν έχει γεννηθεί μέσα στον γάμο ή εκτός γάμου και έχει ή δεν έχει αναγνωριστεί κλπ.).

Όσον αφορά περαιτέρω τους συζύγους, ισχύουν τα εξής: Μετά τη μεταρρύθμιση του οικογενειακού δικαίου του 1983, οι σύζυγοι δεν αποκτούν κοινό επώνυμο λόγω του γάμου τους· δηλαδή καθένας διατηρεί και μετά τον γάμο το «πατρικό» του επώνυμο. Επίσης, ο σύζυγος απαγορεύεται να χρησιμοποιεί στις έννομες σχέσεις του το επώνυμο του άλλου συζύγου (π.χ. η σύζυγος δεν μπορεί να συνάψει στεγαστικό δάνειο υπογράφοντας με το επώνυμο του συζύγου της). Ωστόσο, ο ένας σύζυγος είναι δυνατό να χρησιμοποιεί στις κοινωνικές σχέσεις του (π.χ. κατά την εκτύπωση προσκλητηρίου για τα εγκαίνια του καταστήματός του ή για τη βάπτιση του τέκνου τους) το επώνυμο του άλλου, εφόσον ο τελευταίος συναινεί. Αντίστοιχα ισχύουν και στην περίπτωση που έχει συναφθεί σύμφωνο συμβίωσης. Αλλαγή στο επώνυμο γίνεται με πράξη του αρμόδιου περιφερειάρχη.

Το όνομα, ως βασικό στοιχείο της προσωπικότητας, προστατεύεται με την ΑΚ 58, η οποία παρέχει στον προσβαλλόμενο το δικαίωμα να αξιώσει άρση της προσβολής και παράλειψή της στο μέλλον.

β) **Το φύλο:** Πρόκειται για τη διάκριση των προσώπων σε άνδρες και γυναίκες, που γίνεται με βάση τις διαφορές των εξωτερικών γεννητικών οργάνων. Σύμφωνα με το Σύνταγμα (άρθρο 4 § 2) ισχύει η αρχή της ισότητας ανδρών και γυναικών.

Επιλογή του φύλου του τέκνου απαγορεύεται, εκτός εάν λαμβάνει χώρα για να αποφευχθεί σοβαρή κληρονομική νόσος που συνδέεται με το φύλο (ΑΚ 1455 § 2 και άρθρο 1 § 3 εδ. β' του ν. 3305/2005). Η επιλογή φύλου χωρίς να συντρέχει ο παραπάνω ιατρικός λόγος συνιστά μάλιστα αξιόποινη πράξη (κακούργημα).

γ) **Η συγγένεια:** Συγγένεια είναι ο δεσμός μεταξύ των ανθρώπων, που δημιουργείται από την κοινή καταγωγή, από τον γάμο ή από

σύμφωνο συμβίωσης. Η συγγένεια έχει σημασία για το δίκαιο κυρίως διότι αποτελεί προϋπόθεση για την κτήση δικαιωμάτων ή τη δημιουργία υποχρεώσεων (π.χ. διατροφή, νόμιμη μοίρα, γονική μέριμνα). Υπάρχουν τα εξής είδη συγγένειας:

- (α) *Συγγένεια εξ αίματος*: Είναι ο δεσμός που θεμελιώνεται με τη γέννηση (ΑΚ 1463). Διακρίνεται σε συγγένεια σε ευθεία γραμμή, στην οποία το ένα πρόσωπο κατάγεται από το άλλο (π.χ. πατέρας-γιος), και σε συγγένεια εκ πλαγίου, στην οποία τα πρόσωπα, χωρίς να είναι μεταξύ τους συγγενείς σε ευθεία γραμμή, κατάγονται από το ίδιο πρόσωπο (π.χ. τα αδέρφια).
- (β) *Συγγένεια εξ αγχιστείας*: Είναι η σχέση του ενός συζύγου (ή του προσώπου που έχει συνάψει σύμφωνο συμβίωσης) προς τους συγγενείς του άλλου. Η συγγένεια εξ αγχιστείας διατηρείται και μετά τη λύση ή ακύρωση του γάμου από τον οποίο δημιουργήθηκε (ΑΚ 1462 εδ. β').
- (γ) *Συγγένεια από υιοθεσία*: Η συγγένεια αυτή δημιουργείται με την τέλεση της υιοθεσίας. Όταν το πρόσωπο που υιοθετείται είναι ανήλικο, συγγενικός δεσμός ιδρύεται μεταξύ του θετού γονέα, των συγγενών του και του θετού τέκνου, ενώ στην υιοθεσία ενηλίκων συγγένεια δημιουργείται μόνο μεταξύ του θετού γονέα και του θετού τέκνου, καθώς και μεταξύ του θετού γονέα και των απογόνων του θετού τέκνου που γεννήθηκαν μετά την τέλεση της υιοθεσίας.
- (δ) *Συγγένεια και τεχνητή γονιμοποίηση*: Όταν ένα τέκνο έχει γεννηθεί με τη μέθοδο της τεχνητής γονιμοποίησης, ενδέχεται να μη συνδέεται βιολογικά με τους γονείς του. Τούτο θα συμβαίνει λ.χ. όταν χρησιμοποιείται γεννητικό υλικό (σπέρμα ή ωάριο) τρίτων προσώπων. Για τις περιπτώσεις αυτές υπάρχουν στον νόμο ειδικές ρυθμίσεις, που συνδέουν νομικά το τέκνο που γεννάται όχι με τους «γενετικούς» γονείς του αλλά με αυτούς που το επιθυμούν, δηλαδή τους «κοινωνικούς» του γονείς.

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ

Οι σύζυγοι Α και Β προσφεύγουν νομότυπα στον λεγόμενο «δανεισμό μήτρας» προκειμένου να αποκτήσουν παιδί, επειδή η Β αδυνατεί ιατρικά να κυφορήσει η ίδια. Προς τον σκοπό αυτό, εμφυτεύεται στη μήτρα της άγα-

μης Γ (παρένθετη μητέρα) γονιμοποιημένο ωάριο της Β. Το παιδί που θα γεννηθεί δεν θα έχει, σύμφωνα με τον νόμο, μητέρα τη Γ (παρ' ότι αυτή το γέννησε), αλλά τη Β.

δ) *Η κατοικία*: Είναι ο σταθερός νομικός δεσμός του προσώπου με τον τόπο της κύριας και μόνιμης εγκατάστασής του (ΑΚ 51). Ως κατοικία, εκτός από ορισμένο τόπο (Αθήνα, Πάτρα κλπ.), εννοείται πολλές φορές και το συγκεκριμένο οίκημα (π.χ. στην οδό Μεγ. Αλεξάνδρου 19 της Αθήνας).

Η κατοικία διακρίνεται σε *εκούσια* και *νόμιμη*. Εκούσια είναι εκείνη η κατοικία που επιλέγεται με τη βούληση του προσώπου, ενώ νόμιμη είναι η κατοικία που αποκτάται βάσει του νόμου. Για παράδειγμα, ως νόμιμη κατοικία έχουν οι ισόβιοι δημόσιοι υπάλληλοι, δηλαδή κυρίως οι δικαστικοί λειτουργοί, τον τόπο διορισμού τους· οι ανήλικοι την κατοικία των γονέων ή του γονέα που ασκεί τη γονική μέριμνα κλπ. Ο προσδιορισμός της κατοικίας του προσώπου έχει μεγάλη πρακτική σημασία, λ.χ. για τις συναλλαγές του, τη δωσιδικία (δηλαδή σε ποιο δικαστήριο μπορεί να εναχθεί) κλπ.

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ

Ο Π, κάτοικος Πάτρας, πωλεί μέσω αγγελίας το «αντίκα» αυτοκίνητό του στον Α, κάτοικο Βόλου, χωρίς όμως να προβλέψουν στο συμφωνητικό οτιδήποτε για τη μεταφορά. Στην περίπτωση αυτή ο νόμος προβλέπει ότι η υποχρέωση του Π να μεταβιβάσει την κυριότητα και να παραδώσει το αυτοκίνητο πρέπει να εκπληρωθεί στον δικό του (του Π) τόπο κατοικίας. Επομένως, ο Α είναι εκείνος που πρέπει να ταξιδέψει στην Πάτρα για να παραλάβει το αυτοκίνητο.

ε) *Ιθαγένεια*: Είναι ο νομικός δεσμός ενός προσώπου με ορισμένη πολιτεία. Με βάση την ιθαγένεια τα πρόσωπα διακρίνονται σε *ημεδαπούς* (αυτοί που έχουν ελληνική ιθαγένεια) και *αλλοδαπούς* (αυτοί που δεν έχουν την ελληνική ιθαγένεια).

Από πλευράς αστικού δικαίου ο αλλοδαπός, με ορισμένες εξαιρέσεις,¹ απολαμβάνει τα ίδια δικαιώματα με τον ημεδαπό (ΑΚ 4). Από την ιθαγένεια πρέπει να διακρίνεται η εθνικότητα, η οποία αποτελεί τον πραγ-

1 Για παράδειγμα, αλλοδαποί υπήκοοι τρίτων (εκτός Ευρωπαϊκής Ένωσης) κρατών απαγορεύεται να αποκτούν ακίνητα σε παραμεθόριες περιοχές.

ματικό δεσμό μεταξύ ενός προσώπου και ενός έθνους. Όσοι ανήκουν στο ίδιο έθνος λέγονται ομοεθνείς ή ομογενείς, ενώ οι άλλοι αλλοεθνείς ή αλλογενείς.

στ) **Η ηλικία:** Είναι το χρονικό διάστημα που έχει παρέλθει από τη γέννηση του προσώπου. Με βάση την ηλικία τους τα πρόσωπα διακρίνονται σε *ενήλικους* (αυτοί που έχουν συμπληρώσει το δέκατο όγδοο έτος της ηλικίας τους) και σε *ανήλικους* (αυτοί που δεν το έχουν συμπληρώσει). Η ηλικία έχει σημασία στο αστικό δίκαιο κυρίως για τη ρύθμιση της ικανότητας προς δικαιοπραξία (για την οποία θα μιλήσουμε αμέσως παρακάτω) και στο πεδίο της ευθύνης του προσώπου για ορισμένα αστικά αδικήματα.

4. Η ικανότητα για δικαιοπραξία

Εκτός από την ικανότητα δικαίου, για την οποία μιλήσαμε προηγουμένως, μια άλλη βασική ικανότητα που έχει ο άνθρωπος είναι η ικανότητα να καταρτίζει αυτοπροσώπως δικαιοπραξίες (*ικανότητα προς δικαιοπραξία*). Αυτό σημαίνει ότι ο άνθρωπος μπορεί να προβαίνει μονομερώς ή με τη σύμπραξη ενός άλλου προσώπου (τον οποίο αποκαλούμε *αντισυμβαλλόμενο*) στη δημιουργία ή στην αλλοίωση ορισμένων έννομων σχέσεων. Τούτο επιτυγχάνεται με μια δήλωση, με την οποία το πρόσωπο εκφράζει τη βούλησή του να επέλθει ορισμένο αποτέλεσμα που προβλέπεται στον νόμο. Αυτή είναι η δήλωση βούλησης, το βασικό στοιχείο κάθε δικαιοπραξίας.

Ειδικότερα, με μια δικαιοπραξία μπορεί: α) να δημιουργείται μια έννομη σχέση (παράδειγμα: οι Α και Β συνάπτουν σύμβαση δανείου. Με τη σύμβαση αυτή –που απαρτίζεται από τις δηλώσεις βουλήσεως των Α και Β– δημιουργείται μια έννομη σχέση, δυνάμει της οποίας ο Α υποχρεούται να «δανείσει» στον Β ορισμένο χρηματικό ποσό και αυτός να του το επιστρέψει σε ορισμένη μελλοντική ημερομηνία)· β) να αλλοιώνεται μια έννομη σχέση που ήδη υπάρχει (παράδειγμα: οι Α και Β συμφωνούν να παραχωρήσει ο πρώτος στον δεύτερο τη χρήση ακινήτου ιδιοκτησίας του για δύο χρόνια αντί ετήσιου ενοικίου 300 ευρώ. Στο τέλος του πρώτου χρόνου συμφωνούν όμως να καταβάλλεται στο εξής ενοίκιο 200 ευρώ. Με τη συμφωνία αυτή αλλοιώνεται η έννομη σχέση της μίσθωσης)· γ) να καταλύεται μια έννομη σχέση (παράδειγμα: ο Α δηλώνει στον υπάλληλό του, τον Β, ότι τον απολύει. Με τη μονομερή αυτή δήλωση βούλησης τερ-

ματίζεται η σύμβαση εργασίας)· ή δ) να μεταβιβάζεται μια έννομη σχέση σε άλλο πρόσωπο (παράδειγμα: ο Α πωλεί και μεταβιβάζει το αυτοκίνητό του στον Β. Με τον τρόπο αυτό η κυριότητα του αυτοκινήτου μετατίθεται από τον Α στον Β).

Δεδομένου ότι με την κατάρτιση δικαιοπραξιών επέρχονται μεταβολές στις προσωπικές και περιουσιακές σχέσεις των προσώπων, άλλοτε μικρότερης και άλλοτε μεγαλύτερης σπουδαιότητας (π.χ. από την αγορά μιας εφημερίδας μέχρι την πώληση ενός ακινήτου και από τη σύναψη γάμου μέχρι τη σύνταξη διαθήκης), ο νόμος δεν απονέμει τη δικαιοπρακτική ικανότητα σε όλα τα πρόσωπα, αλλά μόνο σε εκείνα που διαθέτουν την απαιτούμενη πνευματική ωριμότητα και υγεία, ώστε να μπορούν να αντιλαμβάνονται τη σημασία των δικαιοπραξιών που επιχειρούν. Τα κριτήρια που χρησιμοποιεί ο νόμος για να ρυθμίσει την ικανότητα προς δικαιοπραξία είναι η ηλικία και η υγεία του προσώπου, σωματική και πνευματική. Με βάση τα κριτήρια αυτά, οι άνθρωποι διακρίνονται σε: *πλήρως ικανούς* (που σημαίνει ότι μπορούν να επιχειρήσουν οποιαδήποτε δικαιοπραξία)· *περιορισμένα ικανούς* (οι οποίοι μπορούν να καταρτίσουν ορισμένες μόνο δικαιοπραξίες, που αναφέρονται στον νόμο)· και *πλήρως ανίκανους* προς δικαιοπραξία (οι οποίοι δεν μπορούν να επιχειρήσουν έγκυρα καμία δικαιοπραξία). Ειδικότερα:

α) *Πλήρως ικανοί για δικαιοπραξία*: Πλήρως ικανός για δικαιοπραξία είναι κατά βάση ο ενήλικος, δηλαδή αυτός που συμπλήρωσε το δέκατο όγδοο έτος της ηλικίας του (ΑΚ 127).

β) *Ανίκανοι για δικαιοπραξία*: Απολύτως ανίκανος για δικαιοπραξία είναι, κατ' αρχάς, αυτός που δεν έχει συμπληρώσει το δέκατο έτος της ηλικίας του (νήπιο) και ο ενήλικος που βρίσκεται σε πλήρη στερητική δικαστική συμπαράσταση (ΑΚ 128). Ο ενήλικος υποβάλλεται σε πλήρη στερητική δικαστική συμπαράσταση με δικαστική απόφαση, όταν λόγω ψυχικής ή διανοητικής διαταραχής αδυνατεί να φροντίσει μόνος του τις υποθέσεις του. Το πρόσωπο αυτό μπορεί να επιχειρεί δικαιοπραξίες μόνο μέσω του δικαστικού συμπαραστάτη του, που είναι ο νόμιμος αντιπρόσωπός του.

Επίσης, ανίκανος προς δικαιοπραξία είναι και αυτός που κατά τον χρόνο που επιχειρείται η δήλωση βουλήσεως δεν έχει συνείδηση των πράξεών του (π.χ. λόγω μέθης, υψηλού πυρετού, λήψης ναρκωτικών ουσιών) ή βρισκόταν σε ψυχική ή διανοητική διαταραχή (π.χ. σχιζο-

φρένεια, παράνοια) που περιορίζει αποφασιστικά τη λειτουργία της βούλησής του (ΑΚ 131).

γ) **Περιορισμένα ικανοί για δικαιοπραξία:** Περιορισμένα ικανοί για δικαιοπραξία είναι κατά βάση οι ανήλικοι άνω των 10 ετών, με τις εξής διακρίσεις:

Ο ανήλικος που έχει συμπληρώσει το δέκατο έτος της ηλικίας του είναι ικανός για δικαιοπραξίες από τις οποίες αποκτά απλώς και μόνο έννομο όφελος (ΑΚ 134), δηλαδή αποκτά κάποιο δικαίωμα ή απαλλάσσεται από ορισμένη υποχρέωση. Επομένως, με τη δικαιοπραξία θα πρέπει ο ανήλικος να μην αναλαμβάνει υποχρέωση ούτε να διαθέτει κάποιο δικαίωμα. Για παράδειγμα, ο ανήλικος μπορεί να αποδεχθεί έγκυρα μια δωρεά ή γονική παροχή ή να του κληροδοτηθεί ένα ορισμένο αντικείμενο. Δεν μπορεί όμως λ.χ. να δανειστεί χρήματα, γιατί θα υποχρεωθεί να τα επιστρέψει· ούτε να αποδεχτεί κληρονομία, γιατί αυτή, εκτός από τα δικαιώματα, συνεπάγεται και υποχρεώσεις (χρέη) για τον κληρονόμο.

Περαιτέρω, ο ανήλικος που συμπλήρωσε το δέκατο τέταρτο έτος της ηλικίας του είναι επιπλέον ικανός να διαθέτει ελεύθερα (δηλαδή ακόμη και με δικαιοπραξίες που δεν του προσπορίζουν μόνο έννομο όφελος) κάθε τι που κερδίζει από την προσωπική του εργασία ή που του δόθηκε για να το χρησιμοποιεί ή να το διαθέτει ελεύθερα. Τέλος, ο ανήλικος που συμπλήρωσε το δέκατο πέμπτο έτος της ηλικίας του είναι, εκτός από τα παραπάνω, επιπλέον ικανός να συνάπτει, με τη γενική συναίνεση των προσώπων που ασκούν την επιμέλειά του, σύμβαση εργασίας ως εργαζόμενος.

δ) **Συνέπειες της ανικανότητας:** Η δήλωση βούλησης που γίνεται από πρόσωπο πλήρως ανίκανο ή πρόσωπο που δεν είναι ικανό να επιχειρήσει τη συγκεκριμένη δικαιοπραξία είναι άκυρη.

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ

- 1) Ο εργάτης Α εμφανίζεται μια μέρα στον τόπο της δουλειάς του σε πλήρη μέθη και προκαλεί επεισόδια. Στην παρατήρηση του εργοδότη Ε ότι η κατάσταση είναι απαράδεκτη, ο Α απαντά ότι «παραιτείται». Κατόπιν τούτου, ο Ε καταγγέλλει και αυτός προφορικά τη σύμβαση εργασίας. Παρ' όλα αυτά, η σύμβαση εργασίας δεν καταγγέλθηκε, γιατί η δήλωση του Α είναι άκυρη· αντίστοιχα, άκυρη είναι και η δήλωση του Ε, αφού απευθύνεται σε πρόσωπο ανίκανο προς δικαιοπραξία.

- 2) Ο 17χρονος Α «δανείζεται» από τον Χ μία σκηνή για να πάει με την παρέα του διακοπές σε νησί. Παρότι ο Α δεν θα πληρώσει τίποτα για τη χρήση της σκηνής, με τη συμφωνία που συνήψε με τον Χ (σύμβαση χρησιδανείου) αναλαμβάνει την υποχρέωση να επιστρέψει τη σκηνή και, σε περίπτωση που δεν μπορεί να το κάνει (επειδή λ.χ. η σκηνή καταστράφηκε από πυρκαγιά), να αποζημιώσει τον Χ. Επομένως, η σύμβαση είναι άκυρη, γιατί από αυτήν ο Α δεν αποκτά μόνο έννομο όφελος.

II. Η προσωπικότητα και η προστασία της

1. Έννοια και δικαιούχοι

Με τον όρο «προσωπικότητα» εννοούμε το σύνολο των στοιχείων που συγκροτούν τη σωματική, ψυχική και κοινωνική ατομικότητα του ανθρώπου. Ο ΑΚ περιέλαβε διάταξη (ΑΚ 57) με την οποία προστατεύει την προσωπικότητα του ανθρώπου από κάθε παράνομη προσβολή. Μάλιστα, το δικαίωμα της προσωπικότητας είναι απόλυτο, δηλαδή στρέφεται κατά πάντων και απαιτεί τον σεβασμό του από κάθε πρόσωπο. Η προσωπικότητα προστατεύεται και από το Σύνταγμα (άρθρα 2 § 1, 5 § 1).

Δικαιούχος του δικαιώματος της προσωπικότητας είναι κατά βάση ο άνθρωπος. Ωστόσο, δικαίωμα στην προσωπικότητα έχουν και τα νομικά πρόσωπα, όσον αφορά εκείνες τις εκφάνσεις της προσωπικότητας που ταιριάζουν με τη φύση τους. Για παράδειγμα, ένα νομικό πρόσωπο δεν έχει βέβαια δικαίωμα στη σωματική ακεραιότητα· μπορεί όμως να προσβληθούν –και επομένως προστατεύονται– η καλή φήμη του στις συναλλαγές, η έδρα του, το σήμα του, η οικονομική του ελευθερία κλπ.

2. Εκδηλώσεις του δικαιώματος της προσωπικότητας

Αν και το δικαίωμα της προσωπικότητας είναι ενιαίο, για λόγους κυρίως συστηματικούς διακρίνονται διάφορα στοιχεία της, τα οποία αποτελούν εκδηλώσεις του σχετικού δικαιώματος. Τα κυριότερα από αυτά είναι τα ακόλουθα:

α) **Φυσική υπόσταση:** Η φυσική υπόσταση του προσώπου περιλαμβάνει τη ζωή, τη σωματική ακεραιότητα και την υγεία. Όπως ήδη επισημάνθηκε, ο κυοφορούμενος προστατεύεται ως αυτοτελής προσωπικότητα εφόσον γεννηθεί ζωντανός (ΑΚ 36), ενώ αν γεννηθεί νεκρός

θεωρείται τμήμα της προσωπικότητας της μητέρας του και εντάσσεται στη δική της φυσική υπόσταση.

β) *Ψυχική υπόσταση*: Η ψυχική υπόσταση του προσώπου περιλαμβάνει τον ψυχικό και συναισθηματικό του κόσμο. Εδώ εντάσσονται λ.χ. η διατήρηση της ψυχικής ηρεμίας, η ομαλή συναισθηματική σχέση με άλλα πρόσωπα, η ακώλυτη επικοινωνία μεταξύ συγγενών εξ αίματος και η διατήρηση ομαλών οικογενειακών σχέσεων.

γ) *Ηθική υπόσταση*: Η ηθική υπόσταση του προσώπου περιλαμβάνει κυρίως την τιμή, την υπόληψη και την αξιοπρέπεια. Ακόμη, εδώ εντάσσονται η αξιοπιστία, την οποία απολαμβάνει το πρόσωπο στις συναλλαγές του με τρίτους, καθώς και η κοινωνική και επαγγελματική καταξίωση, την οποία απολαμβάνει λόγω της συμμετοχής του σε ιδιαίτερες κοινωνικές ομάδες ή της άσκησης επαγγέλματος ορισμένου κλάδου.

δ) *Ανάπτυξη της προσωπικότητας*: Η ελευθερία ανάπτυξης της προσωπικότητας περιλαμβάνει ιδίως το δικαίωμα να διαθέτει κανείς τον εαυτό του κατά βούληση, να απολαμβάνει προσωπική ασφάλεια και ελευθερία κίνησης, εγκατάστασης και επικοινωνίας, καθώς και να αναπτύσσει ακώλυτα κοινωνική, οικονομική, επιστημονική και γενικά κάθε είδους νόμιμη δραστηριότητα.

ε) *Μέσα προσδιορισμού του προσώπου*: Εδώ υπάγεται το όνομα, η εικόνα, η φωνή και κάθε άλλο στοιχείο που εξατομικεύει το πρόσωπο. Το όνομα προστατεύεται και από ειδική διάταξη, την ΑΚ 58.

στ) *Προϊόντα της διάνοιας*: Πρόκειται για τα δημιουργήματα του ανθρώπινου πνεύματος, όπως είναι τα λογοτεχνικά και καλλιτεχνικά έργα ή οι εφευρέσεις. Στα πνευματικά δημιουργήματα αναγνωρίζονται βάσει της ΑΚ 60 και ειδικών νόμων (π.χ. του ν. 2121/1993) αποκλειστικά δικαιώματα των δημιουργών τους, που περιέχουν ηθικές και περιουσιακές εξουσίες (δηλαδή να αναγνωρίζονται ως δημιουργοί και να εκμεταλλεύονται οικονομικά το έργο τους).

ζ) *Σφαίρα του απορρήτου*: Η σφαίρα του απορρήτου αποτελείται από όλα τα γεγονότα της ζωής του προσώπου, τα οποία δεν είναι γνωστά και το ίδιο επιθυμεί να παραμείνουν κρυφά. Η σφαίρα του απορρήτου δεν περιορίζεται μόνο στην προσωπική ζωή, αλλά εκτείνεται και στον ευρύτερο χώρο της κοινωνικής, οικονομικής και επαγγελματικής

ζωής· έτσι, καλύπτει κάθε πτυχή της ζωής του προσώπου, την οποία το ίδιο δεν επιθυμεί να καταστήσει γνωστή σε τρίτους.

η) **Δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα:** Ως δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα (ή προσωπικά δεδομένα) εννοούνται οι πληροφορίες που αφορούν διάφορες πλευρές της υπόστασης του προσώπου, όπως τη φυσική, βιολογική, ψυχική, οικονομική, πολιτιστική, πολιτική κλπ. Οι προσωπικές αυτές πληροφορίες αποτελούν προστατευόμενο στοιχείο της προσωπικότητας, με την έννοια ότι το πρόσωπο έχει το απόλυτο δικαίωμα να τις διαχειρίζεται και να τις κοινοποιεί μόνο σε αυτούς που το ίδιο επιθυμεί, και για τους σκοπούς που το ίδιο κρίνει ότι το εξυπηρετούν.

Ο ν. 2472/1997 θέσπισε τις προϋποθέσεις υπό τις οποίες επιτρέπεται η αυτοματοποιημένη επεξεργασία (συλλογή, καταχώριση σε αρχείο κλπ.) δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα. Ιδιαίτερη μέριμνα λήφθηκε, έτσι ώστε να προστατεύεται ο άνθρωπος από την επεξεργασία δεδομένων που αφορούν ευαίσθητες πληροφορίες για τον ίδιο, όπως τη φυλετική ή εθνική προέλευση, τα πολιτικά φρονήματα, τις θρησκευτικές πεποιθήσεις, την υγεία, την ερωτική ζωή του κλπ.

3. Προσβολή και προστασία του δικαιώματος της προσωπικότητας

α) **Προσβολή:** Προσβολή αποτελεί η επέμβαση σε μία ή περισσότερες από τις παραπάνω εκδηλώσεις της προσωπικότητας. Η προσβολή ενδιαφέρει το δίκαιο μόνο στην περίπτωση που είναι παράνομη. Δεδομένου ότι η προσωπικότητα αναγνωρίζεται ως δικαίωμα, κατ' αρχήν κάθε προσβολή είναι παράνομη. Η προσβολή δεν είναι παράνομη, μόνο αν συντρέχουν λόγοι που αίρουν το παράνομο (λ.χ. άμυνα, κατάσταση ανάγκης).

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ

Προσβολή της προσωπικότητας υπάρχει λ.χ., όταν υπάλληλος υποβιβάζεται χωρίς σπουδαίο λόγο· όταν η φωτογραφία ενός προσώπου δημοσιεύεται σε ένα έντυπο χωρίς τη συναίνεσή του· όταν μαγνητοφωνείται μια τηλεφωνική συνδιάλεξη χωρίς να το γνωρίζουν τα πρόσωπα που συμμετέχουν σε αυτήν· όταν ένας δημοσιογράφος αναφέρει ότι ορισμένο πρόσωπο παρέστη ως κατηγορούμενος σε δίκη ανθρωποκτονίας, ενώ αυτός είχε παραπεμφεί μόνο ως μάρτυρας κλπ.

(β) *Προστασία*: Όταν το δικαίωμα της προσωπικότητας προσβάλλεται παράνομα από τρίτον, ο προσβληθείς έχει στη διάθεσή του τις εξής δυνατότητες για την προστασία της.

- (α) *Αξίωση για άρση της προσβολής (ΑΚ 57 § 1 εδ. α')*: Εφόσον η παράνομη προσβολή συνεχίζεται, το πρόσωπο που προσβάλλεται μπορεί να ζητήσει με αγωγή την άρση της προσβολής. Αίτημα της αγωγής είναι η επαναφορά στην κατάσταση που υπήρχε πριν από την προσβολή (π.χ. ανασκευή δημοσιεύματος της εφημερίδας που παρουσίασε τον μάρτυρα ως κατηγορούμενο). Το δικαστήριο θα ορίσει σε κάθε περίπτωση τον τρόπο με τον οποίο θα αρθεί η προσβολή της προσωπικότητας, ύστερα από συνεκτίμηση των εκάστοτε περιστάσεων.
- (β) *Αξίωση για παράλειψη της προσβολής στο μέλλον (ΑΚ 57 § 1 εδ. α')*: Όταν υπάρχει βέβαιος κίνδυνος ότι η παράνομη προσβολή, που έχει ήδη συντελεστεί, θα επαναληφθεί και στο μέλλον, το πρόσωπο που προσβάλλεται μπορεί επίσης να αξιώσει την παράλειψη της προσβολής στο μέλλον. Γίνεται όμως δεκτό ότι η αξίωση μπορεί να ασκηθεί και προληπτικά (χωρίς δηλαδή να έχει προηγηθεί παράνομη προσβολή), αν υπάρχει επικείμενος κίνδυνος προσβολής (προληπτική αξίωση, προληπτική αγωγή). Αίτημα της αξίωσης είναι η παράλειψη της προσβλητικής πράξης (π.χ. μη δημοσίευση σε συγκεκριμένη εφημερίδα άρθρου συκοφαντικού για τη φερεγγυότητα της εταιρείας του ενάγοντος).
- (γ) *Αξίωση προς αποζημίωση (ΑΚ 57 § 2)*: Εφόσον η προσβολή, εκτός από παράνομη, είναι και υπαίτια (υπάρχει δηλαδή δόλος ή αμέλεια του προσβάλλοντος) και προκάλεσε περιουσιακή ζημία (π.χ. ακύρωση συμβολαίων τρίτων με την εταιρεία που δυσφημίστηκε), το πρόσωπο που προσβλήθηκε μπορεί επίσης να ζητήσει αποζημίωση.
- (δ) *Αξίωση για ικανοποίηση ηθικής βλάβης (ΑΚ 59)*: Ηθική βλάβη είναι η ψυχική στενοχώρια που υφίσταται το πρόσωπο από την προσβολή οποιουδήποτε περιουσιακού ή μη περιουσιακού αγαθού του. Η αξίωση κατευθύνεται στην καταβολή χρηματικού ποσού (ως μέσου για τη μείωση ή ελάφρυνση του ψυχικού πόνου), σε δημοσίευμα ή σε οτιδήποτε επιβάλλεται από τις περιστάσεις. Για την επιδίκασή της πρέπει να υποβληθεί αυτοτελές

αίτημα στο δικαστήριο, το οποίο έχει διακριτική ευχέρεια να την επιδικάσει λαμβάνοντας υπόψη του το σύνολο των περιστάσεων, όπως την κοινωνική και οικονομική κατάσταση των μερών, τον βαθμό του πταίσματος του προσβάλλοντος, την έκταση της ζημίας, τις συνθήκες τέλεσης της προσβολής, και κυρίως το είδος και τη βαρύτητα της προσβολής.

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ

Σε δημοσίευμα γνωστής εφημερίδας με πανελλαδική κυκλοφορία παρουσιάζεται ο γνωστός επιχειρηματίας και ιδιοκτήτης ποδοσφαιρικής ομάδας Π ως απατεώνας και καταχραστής. Ο Π προσφεύγοντας στο δικαστήριο μπορεί να ζητήσει σωρευτικά: α) να υπάρξει αποκατάσταση από την εφημερίδα με νέο ανασκευαστικό δημοσίευμα στην ίδια θέση και με την ίδια έκταση· β) να διαταχθεί η εφημερίδα να μην επαναλάβει στο μέλλον δημοσίευμα του ίδιου ή ανάλογου περιεχομένου· γ) να αποζημιωθεί ο Π για τη ζημία που υπέστη λόγω του δημοσιεύματος στο επάγγελμά του· και δ) να αποκατασταθεί η ηθική βλάβη του Π, δηλαδή να ανακουφιστεί με την καταβολή χρηματικού ποσού η στεναχώρια που ένιωσε βλέποντας τον εαυτό του να παρουσιάζεται ως απατεώνας και καταχραστής.

ΣΧΕΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Γεωργιάδης, Γενικές Αρχές του Αστικού Δικαίου, 4η έκδ. 2012· Καράκωστας, Το δίκαιο της προσωπικότητας, 2012· Λαδάς, Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, τόμοι I και II, 2007-2009· Παπαδοπούλου-Κλαμαρή, Η συγγένεια, 2010· Παπανικολάου, Ελευθερία της τέχνης και δικαίωμα της προσωπικότητας, 2008· Παπαστερίων, Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, 2η έκδ. 2009· Σπυριδάκης, Η δικαιοπρακτική (αν)ικανότητα στον Αστικό Κώδικα, 2000· Φίλιος, Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, 4η έκδ. 2011· Φουντεδάκη, Φυσικό πρόσωπο και προσωπικότητα στον Αστικό Κώδικα, 2012.